

Vybrané historické a filozofické aspekty vývoja ideológie liberalizmu

Analýza a úvaha

Jakub ŠVEC

Pracovisko: KF FHV UNIZA, Mail: jakub.svec@fhv.uniza.sk

Abstrakt

Liberalizmus od svojho vzniku predstavuje perspektívny a ambiciózny hodnotový koncept, ktorý spĺňa všetky atribúty plnohodnotnej ideológie. Z historického hľadiska je však potrebné rozlišovať jeho vývojové štádiá. Vo svojich počiatkoch ho tvorili myšlienky, ktoré štandardne nezaraďujeme len do liberálneho spektra, aj keď obsahovali jeho nosné prvky. Na pozadí vývoja liberalizmu sa odohrával aj jeho vnútorný spor, ktorý je aktuálny dodnes. Aké podmienky ovplyvnili jeho historicko-kultúrny vývoj? Kde sú korene dominancie liberalizmu v politickom a spoločenskom diskurze? Predložený príspevok sa poskytuje odpovede na dané otázky v historicko-filozofických súvislostiach.

Kľúčové slová

liberalizmus, sloboda, redistribúcia, sociálny liberalizmus, klasický liberalizmus

Abstract

Since its inception, liberalism has represented a prospective and ambitious value concept that meets all the attributes of a full-fledged ideology. From a historical point of view, however, it is necessary to distinguish its stages of development. In its beginnings, it was formed by ideas that we do not by default classify to be in the liberal spectrum only, but they represented its essential values. On the background of the development of liberalism, there was also its internal dispute, which is still relevant today. What historical conditions influenced its creation and development? Where are the roots of the dominance of liberalism in political and social

discourse? The presented article tries to provide answers to the given questions within historical- philosophical contexts.

Keywords

liberalism, freedom, redistribution, social liberalism, classical liberalism

Úvod

Hľadanie filozofických a historických prameňov v dejinách myslenia nie je ľahkou úlohou. Počiatky liberálnych ideí, ktoré sa neskôr pretavili v plnohodnotnú ideológiu nemožno prisudzovať len na vrub mien ako Adam Smith (predovšetkým ekonomický rozmer) či John Locke (politický a občiansky rozmer). Liberalizmus vznikol ako emancipačná myšlienka obsahujúca vôľu po individuálnej slobode, ktorá sa chce vymaniť z područia vyššej zväzujúcej authority. Bola to však práve hodnota individuálnej slobody, ktorá liberalizmus takmer ihneď po jeho vzniku a etablovaní rozdelila na dva smery. Historicky sa liberalizmus uvádza ako ucelená hodnotová koncepcia až v druhej polovici 18. storočia. V rôznych variáciách je, samozrejme, toto pomenovanie staršieho dáta a pochádza z latinského slova „liberalis“. Fragmenty liberalizmu však boli prítomné v politickom aj spoločenskom diskurze predovšetkým západnej Európy omnoho skôr. Na prahu novoveku registrujeme v Európe viaceré výrazných signálov hovoriacich o vôli ľudu, vtedy však predovšetkým šľachty a meštianstva, k získaniu väčšej miery autonómie vo vzťahu k panovníkovi a cirkvi. Za prejav týchto tendencií môžeme označiť napríklad zmluvu „Bill of Rights“, prostredníctvom ktorej si šľachta a meštianstvo vydobyli isté garancie v oblasti občianskych a obchodných práv. Tento dokument hodnotovo vychádzal od „ideového otca Anglickej revolúcie“ Johna Locka, ktorý je taktiež nazývaný aj ako „ideový otec liberalizmu“ a dokonca v istom zmysle aj Ústavy Spojených štátov amerických.

„Bill of Rights“ poskytovala záruky a pravidlá pre získanie alebo dedenie moci, ktoré musí byť odsúhlasené parlamentom. Obsahuje taktiež určité obmedzenia svojvôle panovníka, ktorá bola typická práve pre rod Stuartovcov a posledného anglického kráľa z tohto rodu Jakuba II. Ak by sme v historickej sonde pokračovali, za predchodcu „Bill of Rights“ (1689 n. l.) môžeme považovať dokument „Magna Carta Libertatum“ (1215 n. l.), ktorá výrazným spôsobom ovplyvnila diskusiu o občianskych ako aj politických slobodách v Anglicku a práve počas absolutistickej vlády Stuartovcov bola trňom v oku pre Jakuba I. a jeho syna Karola I. Za ústavne rovnako silný dokument ako „Magna Carta Libertatum“ považujeme „Petition of Right“ (1628 n. l.). Bol to dokument stanovujúci špecifickú individuálnu ochranu proti štátu a korune, resp. svojvôli panovníka predovšetkým pri stanovení daní. Ďalším dôležitým dokumentom bol „Habeas Corpus Act“ (1679 n. l.), ktorý v sebe obsahoval možnosť preskúmania dôvodov zadržavania väzňa, a tak poskytoval istú mieru ochrany pred nezákonným, resp. svojvoľným väznením. Toto sú len niektoré dokumenty, ktoré pojednávajú o politických, občianskych, individuálnych a obchodných právach. Nie náhodou hovoríme

predovšetkým o zmluvách ustanovených v Anglicku, ktoré je kolískou liberalizmu a stalo sa exilom mnohých filozofov a intelektuálov, ktorí boli pre svoje politické názory nepohodlní v svojich krajinách.¹

Predkladaný text má za cieľ objasniť, vymedziť a definovať historické a filozofické pozadie vzniku, úspešnej expanzie a vplyvu liberálnej tradície v ideologickom priestore v Európe. V tejto časti štúdie budú vymedzené dejinné kontexty dvoch etáp predmetnej ideológie. Štúdia chce preukázať, že liberalizmus nie je jednotvárnou, nemennou a vnútorne koherentnou ideológiou, a nebolo tomu tak ani počas jeho dejinného vývoja. Jeho pôvodná verzia bola v príkrom rozpore s optikou, akou nazeráme na liberalizmus dnes.

K dejinnému vývoju liberálnej tradície v Európe

Už od svojho vzniku bola ideológia liberalizmu poznačená vnútorným rozkolom. Dominantnou témou liberalizmu bola individuálna sloboda jednotlivca a jej ochrana voči vyššej autorite, v dobovom kontexte spravidla voči autorite absolutistického monarchu a cirkvi. Rozbor dejinného kontextu vývoja liberalizmu je dôležitý z hľadiska pochopenia historicko-sociálnych reálií, v ktorých sa ideológia formovala. V predkladanom texte sa snažíme poukázať na spoločné filozofické východiská, ktoré boli pre predstaviteľov raného liberalizmu identické, no nerozvíjali ich rovnakým spôsobom a v konečnom dôsledku sa dostali do sporu. Tento nesúlada sa týka v dominantnej miere slobody jednotlivca v občianskej spoločnosti, z ktorej následne vyplývajú ďalšie pridružené problematiky. Tie predstavujú predovšetkým témy ako:

- (A) súkromné vlastníctvo
- (B) redistribúcia statkov
- (C) možnosti zásahu vyššej autority do osobnej integrity jednotlivca
- (D) zodpovednosť jednotlivca za stav spoločnosti
- (E) vhodný systém vlády.

¹ Jean Jacques Rousseau, Karol Marx, mierou slobody bol inšpirovaný aj Charles Louis Montesquieu

Liberalizmus sa vo forme celistvej a plnohodnotnej ideológie objavil až na prelome 18. a 19. storočia. Podľa Františka Novosáda je však možné za liberalizmus označiť aj omnoho staršie sociálno-politické prúdy, ktoré vychádzali predovšetkým z myšlienok Johna Locka, Adama Smitha a Johna Stuarta Milla v Anglicku, či F. M. Voltaira² vo Francúzsku (Novosád, 1993, s. 7). V počiatkovej prvej fáze sa liberalizmus vyformoval na troskách európskeho feudalizmu ako filozofia aristokracie a neskôr najbohatšej vrstvy tretieho stavu. Táto sociálna skupina prostredníctvom liberalizmu sledovala predovšetkým svoje obchodné a vlastnícke práva, ktoré odmietala naďalej podriaďovať svojvôli panovníka. Zároveň sa hlásila aj k ochrane a rozvoju politických a občianskych práv avšak len pre úzku skupinu najmajetnejších.

Spoločenský vývoj druhej polovice 19. storočia vo Francúzsku, Anglicku a v Amerike so sebou priniesol novú formu usporiadania spoločnosti v sociálnej aj politickej oblasti. Sociálne nepokoje a revolúcie umožňovali adaptáciu emancipačných a obrodzujúcich myšlienok, ktoré prinášali zásadnú rekonštrukciu spoločenských vzťahov na všetkých úrovniach. Formujúca sa ideológia liberalizmu ponúkala rámec pre, dovtedy neuskutočiteľný, politický súboj, ktorý bol zasadený do procesu transformácie spoločnosti z pred-politického stavu do stavu politického (Schwarzmantel, 1998, s. 63). Liberalizmus ako ideológia moderny ponúkal cieľavedomú a konštruktívnu možnosť spoločenskej zmeny, ktorú bolo možné uskutočniť racionálnymi metódami politickej organizácie. Ako ďalej tvrdí Schwarzmantel: „Využívaním štátu ako mechanizmu pre zlepšovanie kvality života jednotlivcov a usmerňovaním štátnej moci prostredníctvom politických organizácií bolo umožnené formulovanie programov sociálnej zmeny.“ (Schwarzmantel, 1998, s. 63). Liberalizmus ako ideológia predovšetkým v západnej Európe viedol ideologický súboj v procese transformácie pred-modernej spoločnosti na spoločnosť modernú – občiansko-politickú. Najvhodnejšie podmienky pre jeho rozvoj ponúkalo už spomenuté Anglicko kvôli kombinácií svojej priemyselnej, ekonomickej a politickej vyspelosti, taktiež však Francúzsko a Spojené štáty americké.

Vymedzenie exaktných historických míľnikov vzniku liberalizmu nie je jednoduché a z filozofického hľadiska ani možné. Inšpiráciami pre túto ideológiu boli práce novovekých mysliteľov, ktorí však nie vždy zdieľali výhradne hodnoty, s ktorými si liberalizmus spájame dnes. Aj táto skutočnosť – t. j. poukázanie na rôzne náhľady a interpretácie liberalizmu a ich

² Vlastným menom François Marie Arouet

následná komparácia sú súčasným chápaním, je jednou z motivácií napísania tejto štúdie. Filozoficko-historické pramene ideológie liberalizmu vznikali v priamej konfrontácii s tromi negatívnymi skúsenosťami. Prvou bol despotizmus, voči ktorému sa chcel vyhraniť predovšetkým John Locke, druhou bola anarchia, ktorej chcel prostredníctvom svojich diel predísť Thomas Hobbes a tretou a bolo odcudzenie, ktorého sa väčšmi obával Jean Jacques Rousseau (Novosád, 2013, s. 219-236).

Možnosťou, ako zhodnotiť vnútornú koherenciu a príčinu dominancie liberalizmu v súčasnosti je analýza a komparácia dvoch hlavných prúdov tejto ideológie (klasický a sociálny liberalizmus), ktoré sa vyvinuli práve prostredníctvom historicky vykreovaných štiepných línií predovšetkým na osi jednotlivec vs. štát. V súčasnosti liberalizmus zahŕňa dva základné smery – sociálny, dnes nazývaný aj sociálno-progresívny, a klasický, v súčasnosti nazývaný ako neoliberálny či libertariánsky. K tomuto rozdeleniu došlo kvôli rozličnému nazeraniu na kľúčové hodnoty tejto ideológie, predovšetkým však na hodnotu individuálnej slobody.

Prvá nedemokratická etapa vývoja liberalizmu

„Liberalizmus v jeho najširšom význame predstavoval filozofiu, respektíve súbor ideí, ktoré prisudzovali primárnu úlohu individuálnej slobode jednotlivca ako najvyššiemu sociálnemu celku, ktorý sa rozhoduje a koná bez nátlaku štátu, ostatných indivíduí, spoločnosti a tyranie väčšiny“ (Švec, 2020, s. 17). Z historického hľadiska registrujeme filozofický, ekonomický a politický rozmer ideológie liberalizmu. Filozofický smer reprezentujú autori, ktorí kladú dôraz predovšetkým na neobmedzenú osobnú slobodu a vymedzenie sa voči tyranii a absolutistickým formám vlády. V raných obdobiach liberalizmu tieto pozície reprezentoval predovšetkým John Locke. Ekonomická koncepcia sa zameriavala na voľnú ruku trhu a neobmedzenú ekonomickú činnosť jednotlivcov, ktorej predstaviteľom bol najmä Adam Smith. Je dominantne spätá s kapitalistickým usporiadaním spoločensko-ekonomického systému. Predstavitelia politického liberalizmu chápu úlohu a práva indivídua v širších kontextoch, presahujúcich záujmy ochrany majetku a slobodného podnikania. Takúto formu chápania zastával napr. Jean Jacques Rousseau. Liberalizmus sa stal podkladom pre vznik mnohých politických strán a prúdov, ktoré nemusia v názve automaticky obsahovať pojem "liberálny". Vhodným príkladom je stranický systém v USA či Veľkej Británii, kde konzervatívne strany súhlasia s ekonomickým rozmerom

liberalizmu v súvislosti s trhovým usporiadaním, zaiste sa však nestotožňujú s liberálnymi hodnotami v kultúrno-náboženskej rovine. Vo filozofii sa: „Nestretávame s čistou liberálnou doktrínou“ (Sobolewska; Sobolewski, 1978, s. 7). Nie však preto, že by sme sa jej vyhýbali, ale preto, že neexistuje.

Prvú vlnu liberalizmu môžeme charakterizovať ako aristokratickú, elitársku a nedemokratickú. Bola reprezentovaná bohatou šľachtou, ktorej cieľom bolo dosiahnuť autonómiu v nakladaní s vlastným majetkom, predovšetkým pôdou a v podnikaní. Túto sociálnu skupinu stmeloval záujem rozširovať svoj majetok bez obmedzení, v čom im bránil feudálny systém, resp. jeho pozostatky, a absolutizmus ako bežná forma vlády v období konca 17. a začiatku 18. storočia. Ako prekážku chápala šľachta taktiež vzťahujúci sa tretí stav. V počiatkoch vzniku ideológie liberalizmu nereprezentoval záujmy širokých mas ani celého meštianstva, ale len najbohatších vrstiev spoločnosti, ktoré boli v mnohých prípadoch lepšie zabezpečené ako tie vládnuce rody. Postoje aristokracie a šľachty boli v silnom kontraste so súčasným chápaním liberalizmu. Liberalizmus a síce predstavoval emancipačný prostriedok pre zbavenie sa okov feudalizmu, avšak len pre najvyššiu sociálnu triedu. Tá však po vzore svojich najväčších oponentov – feudálov, absolutistických monarchov a vysokých predstaviteľov cirkvi, nezdieľala demokratický a pluralitný sentiment liberalizmu tak, ako ho vnímame dnes. Liberalizmus mal byť skôr prostriedkom uzurpovania moci pod záštitou vznešených myšlienok.

Ako ďalej tvrdí Sobolewski a Sobolewska: „Liberalizmus bol touto skupinou chápaný ako zdroj rozumu a cnosti a demokracia bola identifikovaná ako nástroj vlády nízkych pudov a nový despotizmus lúzy - horší od despotizmu monarchie“ (Sobolewska, Sobolewski, 1978, s. 18). Pád absolutizmu v Európe na jednej strane oslobodil ľud z okov feudalizmu, na strane druhej sa dominantná časť obyvateľstva ocitla v priestore ekonomickej a sociálnej dominancie elít, ktoré hodnotu slobody nepokladali za univerzálnu v dnešnom slova zmysle a demokracia platná pre široké vrstvy ľudu predstavovala pre túto elitu skôr ohrozenie. Dokonca aj vrcholní predstavitelia liberalizmu ako John Stuart Mill s elitárskym formátom liberalizmu súhlasili, resp. proti nemu nevystupovali. John Locke ako ideový otec liberalizmu a kapitalizmu predpokladal sociálne a ekonomické nerovnosti v kapitalistickej spoločnosti, no nepokladal ich za problém ale ako za prirodzený symptóm. A síce v rovine formálnych občianskych (negatívnych) práv zastával pozície širokej slobody, stál predovšetkým na strane už spomínaného vzťahujúceho sa tretieho stavu, t. j. meštianstva – budúceho reprezentanta „vlastníkov výrobných prostriedkov“. Na druhej strane nehájil záujmy dovtedy privilegovanej

šľachty, ale ani najnižších tried spoločnosti. John Stuart Mill ako vrcholný predstaviteľ liberalizmu viktoriánskej doby vo svojich raných prácach dokonca obhajuje volebný cenzus na základe vzdelania a príspevkov do štátneho rozpočtu. Rovnako tak nepokladá obyvateľov kolónií za ľudí s rovnakou dôstojnosťou, akú majú obyvatelia Anglicka. Aj takýmito postojmi sa vyznačoval tzv. „Manchesterský kapitalizmus“. Je potrebné dodať, že v neskorších dielach John Stuart Mill revidoval svoje postoje a z pozície klasického elitárskeho liberála sa presunul do sféry sociálneho liberalizmu, kde sa pohrával s niektorými socialistickými myšlienkami. Prvá vlna liberalizmu nebola demokratická. V liberalizme videli rôzne sociálne skupiny prostriedok, ktorým môžu dosiahnuť svoje ciele proti cieľom vyššej autority, t. j. proti pozostatkom feudálnych systémov a rodov a stále vplyvnej cirkvi.

Druhá demokratická etapa vývoja liberalizmu a jej prvá fáza

K transformácii k demokratickým formám liberalizmu dochádzalo v priebehu prvej polovice 19. storočia. V priestore politickej a ekonomickej dominancie zástupcov obchodu, vlastníkov fabriek, spoločností a podnikov, predstavovala demokratizácia liberalizmu opäť proces obrody. Tento krát však hovoríme o emancipácii robotníckej triedy, resp. najslabších sociálnych skupín obyvateľstva. Predmetom tohto procesu bolo hlavne rozširovanie politických práv robotníckej triedy. Druhú etapu liberalizmu, t. j. transformáciu ideológie do širších demokratických mantinelov k extenzívnejším občiansko-politickým právam rozdeľujeme do ďalších dvoch subkategórií, resp. do dvoch ďalších vývojových fáz. Prvú fázu označujeme ako obdobie tzv. „Manchesterského kapitalizmu“, t. j. obdobie prehlbujúcich sa sociálnych nerovností a zlého sociálneho postavenia robotníkov. Chápe sa ním predovšetkým prostredie Veľkej priemyselnej revolúcie a industrializácie, kedy sa dovtedy nepriviligovaná sociálna trieda tzv. tretieho stavu (konkrétne bohaté mešťanstvo a obchodníci), tzn. opak šľachty a cirkvi, stala po aristokracii vedúcou spoločenskou silou.³ Táto etapa je datovaná približne do obdobia 18. a prvej polovice 19. storočia. Uvedené obdobie je príznačné nízkou mierou sociálnej ochrany robotníkov a vysokými štatistikami v počte pracovných úrazov a úmrtí. Pri strate schopnosti otca – živiteľa pracovať v manufaktúre sa rodiny prepádali do najhlbšej biedy. Aj hlavný predstaviteľ

³ Tretí stav - označenie pre nepriviligované sociálne triedy (v opozícii k šľachte a cirkvi). Zahrňoval všetky skupiny poddaných – mešťanstvo i sedliakov. Vychádzal z feudálneho rozdelenia ľudu na tri skupiny.

liberalizmu tejto doby John Stuart Mill, toho času ešte zástanca elitárstva a modifikovaného utilitarizmu, bol popredným predstaviteľom Britskej Východoindickej spoločnosti.

Jedným z hlavných míľnikov transformácie liberalizmu do druhej demokratickej fázy (v rámci druhej etapy vývoja liberalizmu) predstavovalo zavádzanie všeobecného volebného práva, menili sa zásady chápania suverenity národných štátov či ustanovenia parlamentov. K zmene dochádzalo i vo filozofii ideológie. Ako príklad uvádzame revíziu postojov už spomínaného Johna Stuarta Milla. Vo svojom posmrtno vydanom diele „Kapitoly o socializme“ (1879) písanom v prostredí druhej etapy druhej fázy vývoja liberalizmu prehodnocuje svoje pôvodne dôrazne individualistické koncepcie, vzťah k redistribúcií, volebnému cenzu či zásahy štátu do ekonomiky so zreteľom k zmierňovaniu sociálnych nerovností. V tomto bode dochádza v rámci liberalizmu k výraznej vnútornej reflexii – etablovaní tzv. „sociálneho liberalizmu“ do politickej a občianskej praxe.

K sociálnym víziám liberalizmu sa hlásil už Jean Jacques Rousseau, no až v druhej fáze druhej etapy liberalizmu sa tieto myšlienky začali prejavovať aj v občiansko-politickej rovine vznikom politických síl, ktoré pod záštitou liberalizmu hájili sociálne práva najslabších sociálnych skupín. Predmetom liberalizmu už nebola výhradne len sloboda od vyššej autority, ale aj sloboda sociálna. Cieľom záujmu nových liberálnych politických síl boli práva žien, práva byť volený a právo voliť, sociálne práva či právo pre bezplatné vzdelanie pre všetkých. V tomto smere je tento posun liberalizmu vnímaný aj ako istú odpoveď na silnejúce socialistické hnutia v západnej Európe, ktoré chceli taktiež riešiť uvedené problémy, no v zásade radikálnejšou formou. Rozhodujúcim argumentom pre posun markantnej časti liberálnych filozofov na politickom kompas⁴ z pravicovo-liberálneho spektra (fialová farba politického kompasu) do ľavicovo-liberálneho spektra (zelená farba politického kompasu), bola akceptácia „prírodnej lotérie“, ktorú John Stuart Mill nazýval tiež ako „prírodná náhoda“.⁵

Argumentácia o obmedzenej miere zodpovednosti za individuálny úspech bola doménou predovšetkým socialistov, no aj podľa Milla predstavoval argument „prírodnej náhody“ rozhodujúci moment v transformácii liberalizmu do moderných a demokratických rámcov.

⁴ Pozri viac na: <https://www.politicalcompass.org/test/cz>.

⁵ Nikto z nás si nevyberá sociálne prostredie, do ktorého sa narodí, svoje pohlavie, talenty, danosti, farbu pleti. Tieto determinanty výraznou mierou ovplyvňujú podľa socialistov ale aj sociálnych liberálov budúci úspech jednotlivca v spoločnosti.

V priestore dovtedy elitárskeho a z časti utilitaristického liberalizmu 19. storočia predstavitelia ako John Stuart Mill, Thomas Hill Green a neskôr John Dewey, Ronald Dworkin či John Rawls dospeli k presvedčeniu, že slobodu jednotlivca nemožno presadzovať len jeho ochranou pred vyššou autoritou, ale aj zabezpečením jeho rozvoja. Podľa sociálnych liberálov bolo potrebné individuu poskytnúť aj aktívne prostriedky a reálne možnosti k napĺňaniu individuálnej vôle. Tento posun samozrejme reflektoval na socialistické hnutia, ktoré sa zasadzovali o silné aktívne/účinné sociálne práva pre občanov.

Akceptácia argumentu o „prírodnej lotérii“ je spojená aj s ďalšou rozsiahlou témou spojenou so slobodou a jej delením na slobodu pozitívnu a negatívnu. Slovanami Adama Swifta: „To, že nám niekto nebráni niečo robiť ešte nutne neznamená, že to skutočne robiť môžeme. Sme slobodní, pretože nám nikto nebráni? Alebo nie sme slobodní pretože nám chýbajú potrebné schopnosti?“ (Swift, 2008, s. 61). Dvojaké nazeranie, ktorého autorom je Isaiah Berlin, v jednoduchosti hovorí o tom, že individuum môže byť negatívne slobodné v zmysle autonómie „od“ niečoho, a na druhej strane pozitívne slobodné v zmysle získania reálnych možností konať určitým zamýšľaným spôsobom a teda disponovať slobodu „na“ niečo alebo „k“ niečomu. Vo všeobecnosti Isaiah Berlin uvažuje o slobode nasledovne: „Aká je oblasť, v rámci ktorej je, alebo by malo byť subjektu - človeku alebo skupine ľudí - dovolené robiť to, čo je schopný robiť, alebo byť tým, čím je schopný byť, a to bez zasahovania iných ľudí?“ (Berlin, 1993, s. 23).

Negatívny koncept slobody pritom vymedzuje definíciou, ktorá hovorí o tom, že: „Iní nezasahujú do mojej činnosti. Čím širšia je oblasť nezasahovania, tým väčšia je moja sloboda“ (Berlin, 1993, s. 24). Tento formát slobody bol dominantným cieľom pre liberalizmus až do obdobia jeho transformácie počas druhej fázy druhej etapy. (...) Toto mali klasickí anglickí politickí filozofi na mysli, keď používali slovo sloboda.“ (Berlin, 1993, s. 24). Zároveň Berlin dopĺňa vo svojom najznámejšom diele *Two Concepts of Liberty* aj definíciu pozitívnej slobody: „Čím je sloboda pre tých, ktorí ju nemôžu využiť? Aká je hodnota slobody bez adekvátnych podmienok pre jej využitie?“ (Berlin, 1993, s. 25). A následne dopĺňa: „Sú situácie, ako vyhlásil ruský radikálny spisovateľ devätnásteho storočia, v ktorých čižmy sú dôležitejšie ako diela Shakespeara; individuálna sloboda nie je pre každého prvoradou potrebou. Lebo sloboda nie je len absencia frustrácie akéhokoľvek druhu; toto by mohlo spôsobiť infláciu významu tohto slova (...); Egyptský roľník potrebuje oblečenie resp. medicínu viac ako osobnú slobodu“ (Berlin, 1969, s. 122).

Tvrdíme, že práve transformácia liberalizmu do jeho sociálnej verzie mu umožnila nie len ďalšie rozvíjanie a etablovanie v západnej Európe, ale samotné prežitie. Toto presvedčenie vyplýva z dobových reálií, kedy sa ideí socializmu postupne pretvárali do silnej ideológie, ktorá emancipačnými myšlienkami silne konkurovala liberalizmu. Práve akceptáciou strategického argumentu o „prírodnej lotérii“, ktorý pramenil z myšlienok socialistov, sa liberalizmus dokázal udržať na „trhu ideológií“. Rozšírením a kombináciou všeobecných a paušálnych demokratických prvkov pre občiansku a politickú spoločnosť a zároveň pochopením nutnosti zaoberať sa sociálnymi otázkami liberalizmus poskytoval najvhodnejšiu kombináciu ziskov a strát v porovnaní s konkurenčnými ideami a krejúcimi sa ideológiami.

Druhá demokratická etapa vývoja liberalizmu a jej druhá fáza

Druhú fázu v rámci druhej demokratickej etapy vývoja liberalizmu historicky registrujeme až po II. svetovej vojne. Ideológia liberalizmu si na základe hodnotového presunu na politickom kompasе, opísaného v predošlej kapitole osvojila časť sociálnych (ľavicových) postojov, predovšetkým v otázkach úlohy štátu v ekonomike a v otázkach vyrovnávania sociálnych nerovností v spoločnosti. K tomuto posunu výrazne prispeli diela sociálnej vetvy liberalizmu. V druhej polovici 19. a na začiatku 20. storočia ich stelesňovali práce už spomínaných autorov ako John Stuart Mill a Thomas Hill Green, na začiatku 20. storočia tento smer reprezentoval predovšetkým John Dewey a v druhej polovici 20. storočia filozofi John Rawls a Ronald Dworkin. Kým v prvej polovici 20. storočia je sociálny rozmer liberalizmu predmetom filozofických polemík, v povojnovom vývoji nadobúda idea sociálneho liberalizmu reálne kontúry v podobe politik Welfare State (Švec, 2018, s. 48). Liberalizmus tak preukázal potenciál širokej adaptability a otvorenosti k zmenám nezávisle od spoločenského vývoja. V rámci tejto časti práce chceme prejsť k analýze súčasného stavu dominancie liberalizmu v politickom diskurze.

Pri zvažovaní o dôvodoch dominancie liberalizmu v rámci občianskeho a politického diskurzu je v prvom rade potrebné vymedziť a definovať tri základné pojmy, ktoré nie sú obsahovo totožné, avšak politická aj občianska spoločnosť ich spája v jedno. Týmito pojmami máme na mysli:

(A) Liberalizmus ako ideológia

(B) Liberálna demokracia ako politický systém

(C) Politický liberalizmus

Správna interpretácia uvedených pojmov je v súčasnom občiansko-politickom priestore šírenia rôznych pro alebo proti-liberálnych naratívov kategoricky dôležitá, no politická komunikácia v tomto smere zlyháva.

Liberalizmus sme definovali v predošlých kapitolách, na základe ktorých je možné chronologicky opísať jeho postupný vývoj z nedemokratických k demokratickým formám. Liberálna demokracia je forma politickej zriadenia, ktorej základnými cnosťami sú sloboda a pluralita, no neviaže sa priamo na ideológiu liberalizmu. Tento fakt je zdôraznený aj v Ústave Slovenskej republiky. Politický liberalizmus je prístup, resp. metóda, ktorej autorom je John Rawls, a ktorá je nástrojom slúžiacim pre udržanie liberálnej demokracie a rovnováhy hodnotového diskurzu v nej. Politický liberalizmus v priestore liberálnej demokracie zabezpečuje rovnocenný, ústavou korigovaný súboj rovnocenných ideológií (v zásade hovoríme o liberalizme, konzervativizme a socializme). Inými slovami politický liberalizmus má zabezpečovať stav, kedy v rámci ústavných mantinelov medzi sebou súperia tri základné ideológie,⁶ pričom žiadna z nich nesmie tento súboj viesť z privilegovaného postavenia.

Záver

Predložená štúdia pojednáva o historickom vývoji liberálnej tradície v Európe v historicko-filozofických kontextoch. Text definuje jednotlivé etapy vývoja ideológie, ktorá sa kredovala na základoch liberálnych ideí, ktoré sú staršie ako ucelená ideológia liberalizmu. Zároveň text poskytuje aj prehľad popredných predstaviteľov tak klasického ako aj sociálneho liberalizmu, pričom štúdia vysvetľuje dôvody odštiepenia sociálnej vetvy predmetnej ideológie od svojej pôvodnej klasicko-liberálnej koncepcie. Hlavným dôvodom pre tento hodnotový posun v rámci mantinelov liberalizmu bola akceptácia „prírodnej lotérie“, ktorú explicitne vo svojich dielach spomína predovšetkým John Stuart Mill, a o sto rokov neskôr John Rawls. Z uvedenej štúdie

⁶ Alasdair MacIntyre ich nazýva tromi rovnocennými koncepciami dobrého života, resp. tromi rovnocennými racionalitami.

vyplýva, že pri úvahách o historickom vývoji liberalizmu je potrebné mať na pamäti, že táto ideológia sa nevyvíjala priamočiara, pričom obsahovala rôzne, často krát i protichodné smery uvažovania.

Zoznam použitých zdrojov

NOVOSÁD, František. Súčasný liberalizmus: Dohodnúť sa o spravodlivosti. In: GÁL, Egon; Novosád, František. O slobode a spravodlivosti (ed.). Bratislava: Archa, 1993.

NOVOSÁD, František. Thomas Hobbes: obrana Leviatana. In: NOVOSÁD, František; Smreková, Dagmar. (ed.). Dejiny sociálneho a politického myslenia. Bratislava: Kalligram, 2013.

SCHWARZMANTEL, John. The Age of Ideology. Tavistok and Rochdale: NYU Press, 1998.

ŠVEC, Jakub: K otázke slobody vo filozofii Johna Stuarta Milla: Analýza a komparácia. Banská Bystrica: FF UMB, dizertačná práca, 2020.

SOBOLEWSKA, Barbara.; SOBOLEWSKI, Marek. Myśl polityczna XIX. i XX. wieku. Varšava: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1978.

SWIFT, Adam. Politická filozofie. Praha: Portál, 2008.

BERLIN, Isaiah. Dva pojmy slobody. In: GÁL, Egon; NOVOSÁD, František. (eds.). O slobode a spravodlivosti. Bratislava: Archa, 1993.

BERLIN, Isaiah. Two Concepts of Liberty, Four Essays On Liberty. Oxford, England: Oxford University Press, 1969.

ŠVEC, Jakub. Prečo sociálny štát? Obhajoba vertikálneho prerozdelenia prostredníctvom myšlienok Johna Rawlsa. In: EŠTOK, Gabriel; SZABRIOVÁ, Gabriela; BÉREŠ, Matúš. (eds.). Výzvy a riziká spoločnosti v 21. storočí. Košice: Katedra politológie, FF UPJŠ, 2018.

